

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ
ΘΕΩΡΗΤΙΚΗΣ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗΣ
2008
ΕΚΦΩΝΗΣΕΙΣ

ΚΕΙΜΕΝΟ

Κωνσταντίνος Καβάφης (1863-1933)
Καισαρίων

Ἐν μέρει γιά νά ἐξακριβώσω μιά ἐποχή,
ἐν μέρει καί τήν ὥρα νά περάσω,
τήν νύχτα χθές πῆρα μιά συλλογή
ἐπιγραφῶν τῶν Πτολεμαίων νά διαβάσω.

- 5 Οἱ ἄφθονοι ἔπαινοι κ' ἡ κολακεῖες
εἰς ὅλους μοιάζουν. Ὅλοι εἶναι λαμπροί,
ἔνδοξοι, κραταιοί, ἀγαθοεργοί·
κάθ' ἐπιχείρησίν των σοφοτάτη.
10 Ἄν πεῖς γιά τές γυναῖκες τῆς γενιᾶς, κι αὐτές,
ὄλες ἢ Βερενίκες κ' ἡ Κλεοπάτρως θαυμαστές.

Ὅταν κατόρθωσα τήν ἐποχή νά ἐξακριβώσω
θ' ἄφωνα το βιβλίό ἄν μιά μνεῖα μικρή,
κι ἀσήμαντη, τοῦ βασιλέως Καισαρίωνος
δέν εἶλκυε τήν προσοχή μου ἀμέσως...

- 15 Ἄ, νά, ἦρθες σύ μέ τήν ἀόριστη
γοητεία σου. Στήν ἱστορία λίγες
γραμμές μονάχα βρίσκονται γιά σένα,
κ' ἔτσι πιό ἐλεύθερα σ' ἔπλασα μέσ στόν νοῦ μου.
Σ' ἔπλασα ὠραῖο κ' αἰσθηματικό.
20 Ἡ τέχνη μου στό πρόσωπό σου δίνει
μιάν ὄνειρώδη συμπαθητική ἐμορφιά.
Καί τόσο πλήρως σέ φαντάσθηκα,
πού χθές τήν νύχτα ἀργά, σάν ἔσβυνεν
ἡ λάμπα μου --ἄφισα ἐπίτηδες νά σβύνει--

- 25 ἐθάρεψα πού μπῆκες μέσ στήν κάμαρά μου,
μέ φάνηκε πού ἐμπρός μου στάθηκες ὡς θά ἦσουν
μέσ στήν κατακτημένην Ἀλεξάνδρεια,
χλωμός καί κουρασμένος, ἰδεώδης ἐν τῇ λύπῃ σου,
ἐλπίζοντας ἀκόμη νά σέ σπλαχνισθοῦν
30 οἱ φαῦλοι -- πού ψιθύριζαν τό «Πολυκαισαρίη*».

(1918)

*Πολυκαισαρίη· ἡ ὑπαρξή περισσοτέρων του ενός ηγεμόνων (Καισάρων).

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

A. Ορισμένα γνωρίσματα της ποίησης του Καβάφη είναι: η χρήση ιστορικών προσώπων ως συμβόλων, ο ρεαλισμός και οι λόγιοι γλωσσικοί τύποι. Να επισημάνετε τα γνωρίσματα αυτά στο συγκεκριμένο ποίημα (δύο παραδείγματα κατά περίπτωση).

Μονάδες 15

B1. Ο Κ. Θ. Δημαράς έχει παρατηρήσει ότι στο ποίημα αυτό ο Καβάφης «μας δίνει αναλυτικά την τεχνική της έμπνευσής του». Προσδιορίστε με αναφορές στο κείμενο πώς επαληθεύεται στον «Καισαρίωνα» η άποψη ότι ο Καβάφης αποκαλύπτει στον αναγνώστη του τη διαδικασία δημιουργίας ενός ποιήματος.

Μονάδες 20

B2. Να διακρίνετε τα δύο διαφορετικά υφολογικά επίπεδα του ποιήματος και να τα χαρακτηρίσετε τεκμηριώνοντας την απάντησή σας με αναφορές στο ποίημα.

Μονάδες 20

Γ. 15 «Ά, νά, ήρθες σύ μέ τήν άόριστη
γοητεία σου. Στήν ιστορία λίγες
γραμμές μονάχα βρίσκονται για σένα,
κ' έτσι πιό έλεύθερα σ' έπλασα μέσ στον νοῦ μου.
Σ' έπλασα ώραίο κ' αισθηματικό.

20 Ἡ τέχνη μου στό πρόσωπό σου δίνει
μιάν όνειρώδη συμπαθητική έμορφιά.

Να σχολιάσετε το περιεχόμενο των παραπάνω στίχων με 120-140 λέξεις.

Μονάδες 25

Δ. Το ακόλουθο ποίημα του Άθου Δημουλά με τίτλο «Καβάφης» είναι ένα ποίημα για την ποίηση. Ποιες οι αναφορές του στον καβαφικό «Καισαρίωνα»;

Μονάδες 20

Καβάφης

Τη φαντασία την εντελώς αδέσμευτη
δε συμπαθώ. Δεν έχει χάρες. Και είναι
χρήσιμη για τα όνειρα μόνο.

Εγώ

την άλλη φαντασία αγαπώ, αυτή
που προσπαθεί ένα παρελθόν να ζωντανέψει
και που στηρίζεται σε μνήμες του,
σποραδικές και ασύνδετες, ζητώντας
γύρω τους άρτιο ένα σύνολο να πλάσει
με τάξη, προσοχή και μέτρο.

Κι έτσι, προπάντων, που το χρώμα τους,
το χρώμα αυτών των ερειπίων,
των αβεβαίων γεγονότων το αίσθημα,
μέσα στο έργο της ενισχυμένο
να περάσει.

Αυτό το δύσκολο είναι
που εκτιμώ. Αυτήν εγώ αγαπώ
τη φαντασία, τη δεσμευόμενη,
την οδηγούμενη φαντασία που,
όλο συγκίνηση, πάντοτε γύρω
από πολύτιμα εμπόδια έρπει.

Και

χρήσιμη είναι --τόσο-- για την τέχνη μου.

*Ελληνικά καβαφογενή ποιήματα, Επιλογή: Δημήτρης
Δασκαλόπουλος, Εκδόσεις Πανεπιστημίου Πατρών, Πάτρα 2003,
σελ. 80-81*

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

A.

Στο ποίημα «Καισαρίων» μπορούμε να διακρίνουμε μερικά από τα γνωρίσματα της ποίησης του Καβάφη. Η χρήση ιστορικών προσώπων ως συμβόλων αποτελεί ένα από τα χαρακτηριστικά της ποίησής του. Η συμβολική χρήση του ονόματος «Καισαρίων» είναι εμφανής ήδη από τον τίτλο του ποιήματος. Μέσω αυτού ο Καβάφης αποκαλύπτει τα μυστικά της τέχνης του. Ο Καισαρίωνας συμβολίζει όλα τα πρόσωπα που η ιστορία τα «αδικεί», αφιερώνοντας ελάχιστες γραμμές γι' αυτά ή αγνοώντας τα. Παράλληλα, συμβολική είναι και η αναφορά στους Πτολεμαίους ως δείγμα της παρακμής όπως φαίνεται και από την ειρωνική διάθεση προς τους ηγεμόνες και τις συζύγους τους καθώς εμφανίζονται με προσωπική αίγλη, φήμη και δύναμη σε υπερβολικό βαθμό. Ο ρεαλισμός, επίσης, ως χαρακτηριστικό γνώρισμα της καβαφικής ποίησης είναι έκδηλος στην πρώτη στροφή (και συγκεκριμένα στους στ. 1-4, καθώς ο ποιητής παρουσιάζει τους λόγους για τους οποίους διαβάζει το βιβλίο, των επιγραφών με τους Πτολεμαίους. Ο ρεαλισμός είναι φανερός και στη δεύτερη στροφή (στ. 11-14) καθώς αναφέρει πως η περιδιάβαση στις σελίδες της συλλογής των επιγραφών ολοκληρώθηκε και ο ποιητής ήταν έτοιμος ν' αφήσει το βιβλίο, κάτι που φανερώνει την πλήξη του για αυτά που διάβασε. Επιπρόσθετα, οι λόγιες λέξεις είναι συνήθειες στο ποιητικό του έργο και αποτελούν στοιχείο της γλωσσικής ιδιοτυπίας του. Στο συγκεκριμένο ποίημα οι λόγιες λέξεις απαντώνται στην πρώτη κυρίως ενότητα («κραταιοί», «αγαθοεργοί», «επιχείρησις», «σοφοτάτη») και απηχούν την ειρωνική διάθεση του ποιητή απέναντι στους τυπικά επαναλαμβανόμενους επαίνους και τις κολακείες που αποδίδονται στους Πτολεμαίους χωρίς ουσιαστικό περιεχόμενο.

B1.

Ο Καβάφης στο συγκεκριμένο ποίημα αποκαλύπτει τα μυστικά της τέχνης του, μεταφέροντας τον αναγνώστη στο ποιητικό του εργαστήριο και δείχνοντας τον τρόπο δημιουργίας του ποιήματος. Η διαδικασία αυτή μπορεί να επιμεριστεί σε τρία διαφορετικά στάδια. Στην αφετηρία βρίσκεται η ανάγνωση των ιστορικών πηγών (στ. 1-4). Ο Καβάφης αναζητά στο χώρο της Ιστορίας να ικανοποιήσει τη φιλέρευνη διάθεσή του. Μάλιστα τον ενδιαφέρει η αλεξανδρινή εποχή, περίοδος αστάθειας, ανασφάλειας και ανακατατάξεως, όπως συνέβαινε και στα χρόνια του Καβάφη. Παράλληλα βέβαια ήταν και περίοδος κατά την οποία η Αλεξάνδρεια, η γενέθλια πόλη του ποιητή, γνώρισε μεγάλη άνθηση, ιδιαίτερα στο χώρο των γραμμάτων και των τεχνών.

Μέσα από την ανάγνωση των πηγών ο Καβάφης αναζητά και το ερέθισμα που θα τον οδηγήσει στην ποιητική έμπνευση. Αυτό πάντοτε το εντοπίζει στις λεπτομέρειες, στις υποσημειώσεις της ιστορικής επιστήμης και στα πρόσωπα εκείνα που «αδικήθηκαν», δηλαδή παρακάμφθηκαν από την Ιστορία ως ασήμαντα. Αυτό το δεύτερο στάδιο της δημιουργίας καταγράφεται στο ποίημα «Καισαρίων» στους στ. 12-14 «θ' άφινα το βιβλίο...την προσοχή μου αμέσως...» και στους στ. 16-17 «Στην ιστορία λίγες γραμμές μονάχα βρίσκονται για σένα».

Έτσι πλέον μεταβαίνουμε στο τρίτο και τελευταίο στάδιο της καβαφικής δημιουργίας, την έμπνευση και τον οραματισμό του ποιητή (στ. 18-30). Ο Καβάφης επεμβαίνει συνειδητά αφήνοντας την ποιητική φαντασία ελεύθερη να αποδώσει στις παραμελημένες ιστορικά μορφές τα χαρακτηριστικά εκείνα γνωρίσματα που ο ίδιος θεωρεί πως εξυπηρετούν τους καλλιτεχνικούς του σκοπούς. Χωρίς να δεσμεύεται από προϋπάρχουσες λεπτομέρειες, πλάθει πλέον ελεύθερα ποιητικές μορφές, οι οποίες λειτουργούν ως ποιητικά σύμβολα κι έτσι καθίστανται πρωταγωνίστριες στο χώρο της λογοτεχνίας. Αυτό ακριβώς συμβαίνει και με τον Καισαρίωνα, στον οποίο ο ίδιος αποδίδει τα χαρακτηριστικά της γοητείας, της εξωτερικής ομορφιάς, της ευαισθησίας, αλλά και της αξιοπρέπειας της στιγμής που βαδίζει προς το θάνατο.

B2.

Το υφολογικό επίπεδο στην πρώτη στροφή (στ. 1-10) έχει να παρουσιάσει απόμακρο και μάλλον αδιάφορο τόνο. Η έντονη ύπαρξη της ειρωνείας είναι αυτή που το χαρακτηρίζει και στην ουσία διαφοροποιεί τους στ. 5-10 από την αντικειμενικότητα μιας ιστορικής καταγραφής. Η απολυταρχική εξουσία των συχνά ανάξιων Πτολεμαίων γίνεται ο κύριος στόχος των συγκεκριμένων στίχων. Η ειρωνεία αυτή προκύπτει από τη χρήση του πληθυντικού αριθμού (*έπαινοι, κολακείες, όλοι, Κλεοπάτρες κλπ.*), τη χρήση και την επανάληψη γενικευτικών λέξεων (*όλοι, όλες, κάθε*), την ύπαρξη στερεότυπων επιθέτων και λόγιων τύπων (*λαμπροί, κραταιοί, θαυμαστές κλπ.*), την παρουσία του ασύνδετου σχήματος για την απαρίθμηση των επιθέτων των ηγεμόνων (*λαμπροί, ένδοξοι, κραταιοί, αγαθοεργοί*) και την ύπαρξη μη σταθερής, ελεύθερης κοινής και φθαρτής, όπως συνήθως χαρακτηρίζεται, ομοιοκαταληξίας στο σύνολο της πρώτης στροφής. Πιο συγκεκριμένα, στους πρώτους 4 στίχους συναντάμε πλεχτή ομοιοκαταληξία (*εποχή - συλλογή / περάσω διαβάσω*), στους στίχους 6-7 και 9-10 ζευγαρωτή (*λαμπροί - αγαθοεργοί / λαμπρές / θαυμαστές*) ενώ οι στίχοι 5 και 8 μένουν ανομοιοκατάληκτοι.

Κατά τα άλλα, εμφανής από τον πρώτο στίχο είναι η αφήγηση σε α' πρόσωπο, το ύφος είναι απλό, πεζολογικό, πληροφοριακό (στ. 1-4). Κυριαρχεί η περιγραφική διάθεση στους στ. 6-10, όπου καταγράφονται τα χαρακτηριστικά που αποδίδονταν στους ηγεμόνες της εποχής. Επίσης είναι ευδιάκριτος ο ρεαλισμός, στο σημείο που παρουσιάζονται οι λόγοι ενασχόλησης του ποιητή με τη συλλογή των Πτολεμαίων και η ακριβολογία στο σύνολο της πρώτης στροφής, καθώς σε κανένα σημείο της δεν προσπαθεί να ωραιοποιήσει τις καταστάσεις.

Σ' αυτή λοιπόν την πρώτη στροφή δίνεται η κυρίαρχη ατμόσφαιρα της εποχής και πίσω από τα ομοιόμορφα και υπερβολικά επίθετα, που συνοδεύουν τους Πτολεμαίους, υποβάλλεται το κλίμα μιας παρακμής, την οποία ενισχύουν η ανούσια αυστηρή εθμοτυπία και οι καιροσκόποι αυλοκόλακες.

Από την άλλη πλευρά το ύφος στην τρίτη στροφή του ποιήματος (στ. 15-30) κινείται στον αντίποδα της πρώτης. Συγκεκριμένα, σε αυτό το τμήμα του ποιήματος κυριαρχεί ο εξομολογητικός τόνος στο σύνολό της. Απουσιάζει η ειρωνεία, η ακριβολογία και ο πεζολογικός τρόπος καταγραφής. Αντίθετα συναντάμε μία ζεστή

ποιητική ατμόσφαιρα, λυρισμό και έντονη συναισθηματικότητα στη λιτή περιγραφή της οπτασίας του Καισαρίωνα (στ. 19-28). Οι στίχοι μάλιστα 23-25 έχουν σαφώς και μία λεπτή ερωτική χροιά. Συνολικά, στους στίχους 15-30 το α' πρόσωπο διαπλέκεται πλέον με το β' δίνοντας θεατρικό χαρακτήρα στην στροφή και δημιουργώντας την έντονη αίσθηση της υποβολής. Η φανταστική εικόνα του θλιμμένου Καισαρίωνα εγκιβωτίζεται στην πραγματική εικόνα της μισοσκοτεινής αργά το βράδυ κάμαρας. Η αδιάφορη ατμόσφαιρα πλήξης της πρώτης στροφής δίνει πλέον τη θέση της στη δημιουργική φαντασία, ενώ η αξιοπρεπής πορεία του νεαρού Καισαρίωνα προς το θάνατο (στ. 28-30) προκαλεί λεπτή συγκίνηση, χωρίς εξάρσεις και υπερβολές. Στο προσκήνιο βρίσκεται μόνο η μορφή του Καισαρίωνα και αυτό το τμήμα του ποιήματος αυτονομείται σε σύγκριση με το προηγούμενο. Η αλλαγή αυτή της ποιητικής ατμόσφαιρας έχει ως συνέπεια την καταξίωση του πρεσβύτερου γιου της Κλεοπάτρας· έτσι αυτός από ένα αδιάφορο ιστορικό πρόσωπο γίνεται πρωταγωνιστής στο χώρο της Τέχνης μέσω της ποίησης του Καβάφη.

Γ.

Η στροφή ξεκινάει με άμεση ποιητική αποστροφή σε β' πρόσωπο και οικείο τόνο προς το νεαρό Καισαρίωνα (στ. 15-16), σαν αυτός να στεκόταν μπροστά στον ποιητή. Το χαρακτηριστικό της άοριστης γοητείας σε συνδυασμό με τις ασήμαντες αναφορές της Ιστορίας είναι τα στοιχεία εκείνα που τον καθιστούν μία ιδιαίτερα ελκυστική μορφή. Η ποιητική φαντασία, λειτουργεί ελεύθερα αδέσμευτη από την ύπαρξη προϋπαρχουσών λεπτομερειών (στ. 18). Η Ποίηση λοιπόν αποκτά ρόλο πρωταγωνιστικό και αναλαμβάνει να αποκαταστήσει αυτή την ιστορική "αδικία".

Στους επόμενους στίχους (18-21) φαίνεται καθαρά "η ενεργητική και συνειδητή στάση του ποιητή"¹ κατά τη διάρκεια της σύνθεσης αυτής. Ιδιαίτερα εύγλωττη είναι η χρήση πρωτοπρόσωπων ενεργητικών ρημάτων («σ' έπλασα, σε φαντάσθηκα») ή η χρήση της πρωτοπρόσωπης κτητικής αντωνυμίας «μου» ως προσδιοριστικής του ουσιαστικού «τέχνη». Συγκεκριμένα, πλάθει τη μορφή του πρεσβύτερου γιου της Κλεοπάτρας «ωραίο κ' αισθηματικό», με «ονειρώδη και συμπαθητική ομορφιά». Πρόκειται για χαρακτηριστικά που φανερώνουν τόσο την εξωτερική όσο και την εσωτερική γοητεία του Καισαρίωνα. Από την άλλη πλευρά τα χαρακτηριστικά αυτά είναι τόσο γενικευτικά, που αφήνουν ελεύθερη και τη φαντασία του αναγνώστη να δρώσει και να δώσει συγκεκριμένη υπόσταση σ' αυτήν την ομορφιά και την εσωτερική ευαισθησία σύμφωνα με τα δικά του δεδομένα.

Δ.

Ο Δημουλάς στο ποίημα «Καβάφης» φαίνεται πως παρουσιάζει τον τρόπο σκέψης και έμπνευσης του αλεξανδρινού ποιητή κατά την ποιητική του δημιουργία. Ο τρόπος αυτός βρίσκει την απόλυτη επιβεβαίωσή του στον «Καισαρίωνα». Συγκεκριμένα ο Καβάφης εμφανίζεται να αναφέρει πως στηρίζει την έμπνευσή του

¹ Τζουσιάνης Γρ., *Νεοελληνική Λογοτεχνία, Γ' Ενιαίου Λυκείου, Θεωρητική Κατεύθυνση, Βιβλίο του Καθηγητή*, σ. 151.

στη δημιουργική φαντασία, αλλά ποτέ δεν την αφήνει «εντελώς αδέσμευτη», καθώς έτσι γίνεται χρήσιμη μόνο για τα όνειρα. Η δική του φαντασία αναζητά τα ερείσματά της στις μνήμες από το παρελθόν, το οποίο έρχεται να μεταπλάσσει «με τάξη, προσοχή και μέτρο», προκειμένου να διαμορφωθεί ένα άρτιο σύνολο. Η αόριστη αύρα και το «αίσθημα» από τα ερείπια του παρελθόντος είναι τα στοιχεία που στην ουσία κινητοποιούν αλλά και παράλληλα δεσμεύουν και οδηγούν την έμπνευση του Καβάφη. Πρόκειται για μία δύσκολη προσπάθεια, αλλά και πολύ ενδιαφέρουσα και χρήσιμη, καθώς γεννά τη συγκίνηση της ποιητικής δημιουργίας, η οποία προκύπτει όταν προσπαθεί να προσπελάσει τα εμπόδια της απόλυτης ελευθερίας αλλά και του ιστορικού ρεαλισμού.

Το κείμενο του Α. Δημουλά είναι ένα «ποίημα ποιητικής», αφού παρουσιάζει τον Καβάφη να μιλάει για την τέχνη του και τη διαδικασία που ακολουθεί για τη δημιουργία ενός ποιήματος. Τη διαδικασία αυτή ο ίδιος ο Καβάφης φροντίζει να την αποκαλύψει σε όλες τις πτυχές της στον «Καισαρίωνα». Εκεί λοιπόν αναφέρει πως με τη φαντασία του έπλασε ελεύθερα τη μορφή του νεαρού ηγεμόνα, δίνοντάς της τα χαρακτηριστικά της ομορφιάς, της ευαισθησίας και της αξιοπρέπειας. Είναι όμως φαντασία που δεν εκκινεί από το μηδέν, καθώς στη βάση της βρίσκεται η ιστορία και το γεγονός της πρόωρης και άδικης δολοφονίας του δεκαεφτάχρονου παιδιού. Αυτά τα ερείπια από το παρελθόν έρχεται να συμπληρώσει ο Καβάφης μέσα από το ποίημά του κι έτσι να καταστήσει το λησμονημένο ιστορικά Καισαρίωνα πρωταγωνιστή στο χώρο της λογοτεχνίας.

Συνεπώς ο Α. Δημουλάς επιβεβαιώνει με το δικό του ποίημα την τεχνική που ακολουθούσε ο αλεξανδρινός ποιητής.